

ПЕДАГОГІКА

УДК 374.14

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/24.176839>**Наталія МАРЧЕНКО,***orcid.org/0000-0002-8879-4698,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри освіти дорослих**Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна) mar4nat@ukr.net*

ФОРМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ

У статті проаналізовано систему форм підвищення кваліфікації вчителів відповідно до вимог Нової української школи. Визначено, що основними формами, які мають популярність у педагогів та зазначені у нормативних документах України, є лекції, семінари, самостійна робота, майстер-класи, тренінги, конференції, вебінари, круглі столи тощо. Розкрито структуру та методику ефективного проведення занять відповідно до мети та запланованих результатів. Виявлено, що основою сучасних курсів підвищення кваліфікації вчителів є розвиток творчості, креативності, професійних здібностей та майстерності.

Ключові слова: *вчителєцентризм, андрагогічний підхід, case-study, лекції, семінари, самостійна робота, майстер-класи, тренінги.*

Nataliia MARCHENKO,*orcid.org/0000-0002-8879-4698,**Candidate of Pedagogical Science,**Associate Professor of Department For Adult Education**National Pedagogical Dragomanov University**(Kyiv, Ukraine) mar4nat@ukr.net*

FORMS OF IMPROVEMENT OF TEACHERS QUALIFICATION

The article analyzes the system of teachers' skills upgrading according to the requirements of the New Ukrainian School. It is determined that the main forms that are popular with the teachers and specified in the normative documents of Ukraine are lectures, seminars, independent work, master classes, trainings, conferences, webinars, round tables, etc. The structure and methods of effective conducting of classes according to the purpose and the planned results are revealed. It was found out that the basis of modern teacher training courses is the development of creativity, creativity, professional abilities and craftsmanship.

Improvement of the qualification of teachers has been aimed at developing the seven competencies, namely: vocational and pedagogical, social-civil, general cultural, psychological-facsimile, linguistic-communicative, entrepreneurial and informational system. It is noted that an immensely popular form of study outside of formal education is a lecture. In the framework of education adult listeners are interactive vocabulary, rather than traditional, which is only informational. Its main features are: dialogue, polygon, discussion, comparing different points of view in solving educational problems, etc.

The research described various types of seminars: a seminar-discussion, a seminar-educational role-playing game, a research seminar, a case-seminar, and others. All of its named types are aimed at developing practical skills and skills, working out non-standard educational situations in practice.

An important form of teacher training remains individual work. Today, institutes of postgraduate education create innovative teaching environments that are aimed at remote individual learning by the teacher of information and the development of the necessary skills. The focus is on the implementation of creative projects by educators.

The article describes the use of the case-method during teacher training. The positive aspects of the application of this method are the full approximation to the realities of the practical activity of the teacher, the development of the skills of independent, non-standard situations and the ability to analyze and test their own views and actions.

Key words: *teachercentrism, andragogical approach, case-study, lectures, seminars, individual work, master classes, trainings.*

Постановка проблеми. Безперервний прогрес науки останнім часом засвідчує, що все нові та нові відкриття, технології та прогресивні ідеї залежать від інтелектуального потенціалу людини. Розвиток та збагачення людського капіталу – це пріоритетне завдання будь-якої розвиненої країни, яка прагне зайняти чільне місце у світі, будувати громадянське суспільство, яке своїм розумовим багажем, креативністю та наполегливістю здатне вирішити глобальні проблеми людства, які пов'язані із забрудненням навколишнього середовища, протидією невиліковним хворобам, зменшенням ресурсів, що необхідні для життя, тощо.

Рушійною силою, що здатна сприяти економічному зростанню держави та її розвитку, безперечно, є освіта. З 2016 року внаслідок аналізу досвіду провідних країн світу уряд України запровадив радикальну реформу загальної середньої освіти, яка базується на переході до здобуття так званих *soft skills* («м'яких» навичок), які, за дослідженнями Гарвардського та Стенфордського університетів, становлять 85% у професійному зростанні людини. Основою сучасної освіти став принцип дитиноцентризму, який, на думку президента Національної академії педагогічних наук України В. Г. Кременя, полягає у необхідності наближення «навчання і виховання кожної дитини до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини» (Кремень, 2009).

Провідну роль у становленні особистості відіграє вчитель – лідер, який здатний розкрити творчий потенціал учня, вміє організувати інтерактивне навчання, зацікавити, показати практичне застосування отриманих знань, виробити та розвинути їхні уміння та навички. «У зв'язку з цим варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини» (Нова українська школа, 2016: 16).

Нові вимоги до системи освіти, до побудови особисто орієнтованого навчання та освітнього середовища впливають на педагогічну підготовку вчителя, «який відкритий до змін, легко освоює нові продуктивні освітні технології та є прихильником творчої професійної діяльності» (Нова українська школа, 2016: 12).

Підвищення кваліфікації вчителів спрямоване на розвиток семи компетентностей, а саме: професійно-педагогічної, соціально-громадянської, загальнокультурної, психологічно-фасилітативної, мовно-комунікативної, підприємницької та інформаційно-цифрової. Таке всеохоплення ком-

петентностей свідчить про те, що сучасні курси спрямовані не лише на вдосконалення професійної майстерності педагога, а й на покращення умінь та навичок з тих галузей знань, які є дотичними до діяльності будь-якого вчителя.

Аналіз досліджень. Значна частина науковців звертала увагу на особливості підвищення кваліфікації педагогів (Клокар Н. І., Ковальчук В., Оліфіра Л. М. та ін.), але лише окремі дослідники аналізують доцільність використання тих чи інших форм для здобуття педагогами нової інформації (Василенко Н. В., Куцевол О. М., Макшанов С. І. та ін.). Варто зазначити, що системний аналіз активних форм навчання педагогів, які сьогодні досить популярні під час проходження курсів, не стали об'єктом ґрунтовного дослідження.

З огляду на сказане вище **метою статті** є аналіз форм та засобів навчання під час підвищення кваліфікації сучасного вчителя, які сприяють його фаховому зростанню та побудові власної траєкторії освіти впродовж життя.

Виклад основного матеріалу. У межах післядипломної освіти, в процесі розвитку професійних здібностей, на нашу думку, має функціонувати вчителіцентризм. Загалом, цей термін науковці трактують як домінування педагога на уроці, проте в руслі підвищення кваліфікації можна стверджувати, що дане поняття набуває позитивного забарвлення, яке полягає в тому, що особистість вчителя стає центральною постаттю процесу освоєння новітніх методів та технологій організації розвиваючого освітнього простору. Уперше за багато років учителі матимуть змогу самостійно обирати місце, форму здобуття знань та змістову наповненість програм. Якісне здобуття освітянами необхідних сучасних навичок для їх застосування під час практичної діяльності має бути основною метою Інститутів, які надають послуги підвищення кваліфікації.

Потрібно зазначити, що під час роботи з педагогічними працівниками варто враховувати андрагогічні компоненти роботи з дорослими. В.М. Буренко стверджує, що модель професійної підготовки вчителя на основі андрагогічного підходу має містити такі компоненти: «1) методи навчання (групові, ігрові, рефлексивні, комбіновані, інтегровані, проблемно-пошукові); 2) мотивація навчання (досвід учителя, індивідуальні можливості, індивідуальні стилі навчання, активні форми роботи з розвитку професійних умінь, роль викладача у створенні оптимальних умов для професійної перепідготовки вчителя гуманітарного профілю); 3) принципи навчання дорослих (самостійне навчання, спільна діяльність, урахування

досвіду, індивідуалізація, системність, контекстність, актуалізація, еkleктичність, самосвідомість); 4) принципи педагогічної творчості викладача (суб'єктивність, діагностика, оптимальність, взаємозалежність)» (Буренко, 2005: 11).

Сьогодні підвищення кваліфікації педагогічних працівників здійснюється за трьома видами, а саме: довгострокове (72–216 навчальних годин) та короткострокове підвищення кваліфікації (72 навчальні години), стажування. Відповідно до цього практикуються різні форми організації навчання: денна, заочна, очно-заочна, індивідуальна та дистанційна.

Засвоєнню нової інформації допомагає урізноманітнення форм проведення навчальних занять, які мають бути направлені аж ніяк не на пасивне отримання інформації, а на активну взаємодію та практичний розвиток професійних умінь та навичок учителя. Найпопулярнішими сьогодні залишаються інтерактивні лекції, семінари, самостійна робота, майстер-класи, тренінги, конференції, вебінари, круглі столи тощо. Проаналізуємо доцільність використання названих форм проведення занять курсів підвищення кваліфікації.

Незмінно популярною формою навчання в межах формальної освіти є лекція. У рамках освіти дорослих слухачам проводиться інтерактивна лекція, а не традиційна, яка має лише інформаційний характер. «Позитивним моментом під час проведення такої лекції є те, що вона дозволяє залучити колективні знання і досвід, розширити коло думок сторін, зрозуміти глибину і важливість поставленої проблеми, визначити зміст і темп викладу навчального матеріалу з урахуванням особливості аудиторії» (Нагорний та ін., 2016: 188).

Підготовка такого виду лекції є досить копіткою. За її основу викладач обирає проблемну тему, з якою слухачі в певній мірі знайомі, розкриває новітні шляхи її вирішення та прогнозує дискусію, яка може виникнути під час здобуття нових знань. Інтерактивна лекція має бути максимально наближеною до потреб слухачів, бути насиченою не лише новою інформацією, а й прикладами, що сприятиме обміну досвідом, розвитку аналітичного мислення і власних підходів та оцінок вирішення професійних ситуацій.

Основні риси професійного спілкування викладача зі слухачами курсів підвищення кваліфікації під час інтерактивної лекції:

- викладач виступає в ролі співбесідника, який прагне поділитися своїми знаннями та досвідом;
- зацікавлений у побудові суджень слухачами;
- лекція побудована на основі зіставлення різних точок зору щодо вирішення навчальних

проблем, що розкривають сутність розв'язання суперечностей;

- у процесі викладу матеріалу ставить запитання, дає відповіді, стимулює педагогів до роздумів та пошуку можливих варіантів їх вирішення тощо.

Популярною формою навчання сьогодні також залишається семінар, який має за мету заглибитися у важливі та типові проблеми професійної діяльності. Ефективність семінарських занять полягає в такому:

- зосередження уваги лише на окремих, головних проблемах теми;
- створення атмосфери вільного висловлювання своїх думок, подолання страху помилитися під час обговорення того чи іншого питання;
- розвиток умінь аргументовано доводити свою думку, підкріплюючи її фактами;
- застосування теорії на практиці під час вирішення задач-ситуацій.

Існує значна кількість видів семінарських занять, які варто застосовувати під час занять курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Найефективнішими, на нашу думку, є: семінар-дискусія, семінар-навчально-рольова гра, семінар дослідження, кейс-семінар тощо.

Семінар-дискусія спрямований на обговорення гострих освітніх питань, які турбують учителів, та сприяє виробленню єдиного напрямку дій під час впровадження нових засад реформування освітньої ланки. Завдяки даному виду семінару можна виявити прогалини в розумінні функціонування освітнього процесу в школі між науковцями та вчителями-практиками, які завдяки своєму досвіду роботи можуть застерегти від негараздів, що можуть виникнути в результаті впровадження теоретичних розробок, та порадити, як їх уникнути.

Семінар-навчально-рольова гра полягає у відтворенні будь-якої запропонованої викладачем педагогічної ситуації за допомогою психологічної переорієнтації (ролей). Це дозволяє інтенсифікувати розумову діяльність педагогів, відпрацювати на практиці нестандартні освітні ситуації, подолати бар'єри спілкування, які виникають у групі маловідомих людей, та розвивати творчі здібності.

Значною популярністю сьогодні користується case-study (кейс-метод), який «передбачає всебічний аналіз представленої ситуації професійно-педагогічної діяльності, що обговорюється під час відкритої дискусії й сприяє виробленню в учасників case-study навичок прийняття рішень» (Куцевол, 2017). До позитивних сторін застосування даного методу належить повне наближення до реалій практичної діяльності педагога, розвиток умінь самостійного, нестандартного вирішення

ситуацій та здібностей до аналізу й апробації власних поглядів і дій.

Кейси відрізняються від семінарських та практичних занять насамперед безліччю альтернативних шляхів вирішення проблеми та значною кількістю вироблених навичок.

Основними вимогами до змісту кейсу є наявність:

- інформації та чіткого опису подій, що дає можливість всебічно оцінити поведінку вчителя та учня (учнів) в обставинах, наближених до реальних;

- проблемної ситуації, яка передбачає декілька варіантів її вирішення і змушує задуматися навіть досвідчених педагогів-практиків;

- цілей, які реалізуються під час дискусії та обговорення запропонованої ситуації під керівництвом викладача.

Відповідно до класифікації European Case Clearing House кейси поділяються на:

- кейси-випадки, які описують лише один випадок. Вони невеликі за розміром, не вимагають спеціальної підготовки слухачів та використовуються зазвичай під час першого знайомства з даним методом;

- допоміжні кейси – це основа для роботи над іншими кейсами. Вони спрямовані на передачу та легке засвоєння необхідної інформації;

- кейси-вправи використовуються з метою застосування на практиці контрактних прийомів та шляхів вирішення поставленої проблеми;

- кейси-приклади – своєрідний зворотній аналіз ситуації. Слухачі курсів аналізують наявну інформацію, розбивають її на складові частини та виявляють допущену помилку, виробляють можливі кроки її уникнення;

- комплексні кейси навчають відділяти істотну інформацію від другорядної;

- кейси-рішення – це вибудований план дій в обставинах, що склалися.

Приклад кейсу для вчителів. *Оленка, учениця 8 класу, з поважних причин пропустила складну тему з української мови «Складне речення». Коли вона наступного тижня прийшла на урок, то зіткнулася з тим, що не може дати відповіді на теоретичні питання, які запитував учитель Станіслав Петрович. Йому стало шкода ставити Оленці двійку, оскільки та була дуже здібною. Станіслав Петрович все ж був незадоволений тим, що учениця проявила безвідповідальність і не вивчила тему самостійно, не запитала в однокласників про домашнє завдання. Розробіть свій алгоритм дій вчителя на уроці, який буде спрямований на розкриття наявних знань учениці.*

Невід'ємною формою підвищення кваліфікації вчителів залишається самостійна робота, яка «успішно зміцнює знання, ефективно підвищує освітній рівень суб'єкта навчання, розвиває пізнавальні здібності» (Василенко). Сьогодні інститутами післядипломної освіти створюються інноваційні навчальні середовища, які спрямовані на дистанційне самостійне опрацювання вчителем інформації та вироблення необхідних умінь та навичок. При цьому слухач завжди може отримати кваліфіковану консультацію від куратора навчальної групи за допомогою різноманітних засобів зв'язку (форуми, чати e-mail тощо).

За допомогою хмарних технологій слухач курсів підвищення кваліфікації має можливість ознайомитися з окремими темами фахового спрямування, виконати індивідуальні завдання практичного спрямування, виконати випускову роботу та пройти поточний контроль.

У європейських країнах значну увагу приділяють проектним технологіям у межах самостійної роботи. На нашу думку, цей вид діяльності дозволяє розвивати творчість та креативність педагога. Доцільно використовувати різноманітні типи проектів, а саме:

- дослідницькі – мають структуру наукового дослідження, спрямовані на аналіз певної педагогічної проблеми;

- інформаційні – збір та опрацювання інформації щодо актуальної теми та презентація отриманих результатів;

- творчі – написання різножанрових письмових робіт, розроблення фільмів чи буктрейлерів, фільмування уроку тощо.

- рольові – демонстрація написаної вистави та ін.

Основою успішного виконання проекту є орієнтація закладу освіти на інтереси та потреби педагога, який здатний створити оригінальний освітній продукт, що можна використовувати в професійній діяльності. Орієнтація на суспільну користь та використання кінцевого продукту стає рушійною силою проведення та завершення творчої роботи шляхом проведення проблемно-пошукового дослідження.

Отже, самостійна робота націлена на поглиблення знань та покращення умінь та навичок досвідчених педагогів. Системне поєднання теоретичного матеріалу, дослідної роботи та оцінка результатів діяльності сприяє оновленню змісту та формнавчання й виховання молоді, критичному аналізу запропонованих викладачем курсів інновацій.

Короткотривалою формою підвищення кваліфікації вчителів є майстер-класи. Це форма

ефективного зростання професійної майстерності педагога шляхом обміну досвідом, авторськими методиками та творчими напрацюваннями.

До переваг майстер-класів можна віднести: практичну орієнтованість; інтерактивну взаємодію учасників; активну самостійну роботу педагогів; у центрі лежить апробована ідея.

Майстер-клас складається з чотирьох етапів: отримання нової інформації, її засвоєння, практичне застосування та рефлексія. На першому етапі викладач представляє свій педагогічний досвід щодо обраної теми. На другому – учасники виступають у ролі учнів, засвоюють отриману інформацію. На наступному етапі відбувається об'єднання педагогів у групи та розроблення власних уроків чи його елементів, які стосуються означеної теми. Останній етап спрямований на рефлексію, аналіз отриманих знань та можливості застосування їх під час проведення власної професійної діяльності.

Прикладами тем майстер-класів для педагогів можуть бути: «Формування читацької компетентності на уроках літератури у старших класах», «Роль електронних освітніх ресурсів у роботі вчителя-словесника, «Педагогіка партнерства» тощо.

Ще однією активною формою отримання знань є тренінг (з англ. *totrain, training* – навчання, тренування). Під тренінгом розуміємо форму інтерактивного навчання, метою якого є професійне самовдосконалення, «перепрограмування наявної

у людини моделі управління своєю поведінкою і діяльністю» (Макшанов, 1992).

Для проведення тренінгу зазвичай обирають дискусію та ігрові методи навчання. Ефективність даної форми навчання пояснюється тим, що:

- «цінується точка зору і знання кожного учасника;
- можна поділитися своїм досвідом і проаналізувати його у комфортній атмосфері без примусу;
- існує можливість учитися, виконуючи практичні дії;
- можна припускатися помилок, що не призводить до покарання або негативних наслідків;
- немає оцінок та інших «каральних» засобів оцінювання нових знань» (Блінов, 2008).

Під час тренінгу відбувається корекція неефективних моделей поведінки вчителя, вироблення нових умінь та навичок, поповнення знань із певної галузі.

Висновки. Вибір форми підвищення кваліфікації вчителя має велике значення для легкого та ефективного засвоєння нової, необхідної для розвитку професійних здібностей інформації. Сьогодні слухачі курсів надають перевагу активним формам навчання, а саме: інтерактивним лекціям, майстер-класам, тренінгам, вебінарам тощо. Це пов'язано з тим, що під час їх проведення вчителі мають можливість на практиці відпрацювати уміння та навички, які згодом зможуть застосувати під час роботи з учасниками освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блінов О. А. Особливості організації проведення психологічного тренінгу. *Вісник. Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Серія: Психологічні науки*. Київ : КиМУ, 2008. Випуск 12. С. 9–23.
2. Буренко В. М. Андрагогічний підхід до професійної перепідготовки вчителя гуманітарного профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Київ, 2005. 22 с.
3. Василенко Н. В. Технологія організації самостійної роботи в системі безперервного навчання педагогічних працівників. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2880.
4. Кремень В. Про «Дитиноцентризм», або Чому освіта України потребує структурних змін. *Щоденна всеукраїнська газета «День»*. 2009. № 210 (3130). 19 листопада. С. 1–6.
5. Клокар Н. І. Концепція підвищення кваліфікації педагогічних працівників у післядипломній освіті регіону на засадах диференційованого підходу. *Народна освіта*. 2011. Вип. 2 (14). URL: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua>.
6. Ковальчук В. Професійний розвиток учителів: зарубіжний досвід. URL: <http://education-ua.org.ua/portivnyalna-pedagogika/485-profesijnij-rozvitok-uchiteliv-zarubizhnij-dosvid>.
7. Куцевол О. М. Використання методу case-stady у форматі підвищення кваліфікації вчителів української мови і літератури. *Збірник наукових праць Нац. Академ. Держ. Прикордон. служби України. Серія : Педагогічні науки*. 2017. № 4. С. 230–243.
8. Макшанов С. И. Методологические аспекты профессионального тренинга. *Вестник СПбГУ*. 1992. Серия 6. Вып. 3.
9. Нагорний В. В., Нагорна Н. О., Сінченко Д. М. Інтерактивна лекція як сучасна форма викладання дисципліни у вищій школі. *Актуальні питання підготовки майбутніх фармацевтичних та медичних фахівців в умовах сучасної освіти* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практичної конференції, 15 лютого – 24 березня 2016. Житомир, 2016. С. 187–189.
10. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої освіти. Київ, 2016. 34 с.

REFERENCES

1. Blinov O. A. Osoblyvosti orhanizatsii provedennia psykholohichnoho treninhu. Visnyk Zbirnyk naukovykh statei Kyivskoho mizhnarodnoho universytetu. Serii: Psykholohichni nauky. Vypusk 12.K. : KyMU, 2008. P. 9–23 [in Ukraine].
2. Burenko V. M. Andrahohichni pidkhid do profesiinoi perepidhotovky vchytelia humanitarnoho profilu: avtoref dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.04. K., 2005. P. 22 [in Ukraine].
3. Vasylenko N. V. Tekhnolohiia orhanizatsii samostiinoi roboty v systemi bezperervnoho navchannia pedahohichnykh pratsivnykiv [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2880 [in Ukraine].
4. Kremen V. Pro „Dytynotsentryzm”, abo Chomu osvita Ukrainy potrebuie strukturnykh zmin. Shchodenna vseukrainska hazeta „Den”. № 210 (3130). 19 lystopada, 2009. pP. 1–6 [in Ukraine].
5. Klokar N. I. Kontsepsiia pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv u pisliadyplomnii osviti rehionu na zasadakh dyferentsiiovanoho pidkhodu [Elektronnyi resurs] Narodna osvita. 2011. Vyp.2 (14). Rezhym dostupu : <http://www.narodnaosvita.kiev.ua> [in Ukraine].
6. Kovalchuk V. Profesiyni rozvytok uchyteliv: zarubizhnyi dosvid [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://education-ua.org/ua/porivnyalna-pedagogika/485-profesijnij-rozvitok-uchiteliv-zarubizhnij-dosvid> [in Ukraine].
7. Kutsevol O. M. Vykorystannia metodu case-stady u formati pidvyshchennia kvalifikatsii vchyteliv ukrainskoi movy i literatury. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii : Pedahohichni nauky. 2017. № 4. P. 230–243[in Russian].
8. Makshanov S. Y. Metodolohycheskye aspekty professyonalnoho trenynha. Vestnyk SPbHU. Seryia 6. 1992. № 3 [in Ukraine].
9. Nahorni V. V., Nahorna N. O., Sinchenko D. M. Interaktyvna leksiia yak suchasna forma vykladannia dystsypliny u vyshchii shkoli. Aktualni pytannia pidhotovky maibutnikh farmatsevtichnykh ta medychnykh fakhivtsiv v umovakh suchasnoi osvity: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 15 liutoho – 24 bereznia 2016. Zhytomyr, 2016. P. 187–189 [in Ukraine].
10. Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi osvity. K., 2016. 34 p. [in Ukraine].